

AL CEL (UN ORATORI PER A JACINT VERDAGUER)

de **NARCÍS COMADIRA** direcció **XAVIER ALBERTÍ**

ELS ÚLTIMS DIES DE JACINT VERDAGUER

narcís comadira

Aquest “oratori” que he escrit per al teatre –i concretament per al teatre de Xavier Albertí– vol contemplar a través dels últims dies del poeta, potser de la seva darrera nit, la realitat de Verdaguer com a home, com a poeta, com a aspirant a sant. He escrit “contemplar”, que no vol dir “explicar”. No es tracta de cap biografia, de cap història, de cap drama. En tot cas, biografia, història i drama vertebren un text que, mesclant paraules meves i de Verdaguer –a vegades tretes de context, a vegades fins i tot falsejades, *poetis omnia licet*– es constitueix com a una partitura que intenta una aproximació poètica al poeta. Una aproximació i un homenatge a un dels escriptors més grans i més mal entesos de Catalunya.

La santedat és la darrera de les aspiracions de Verdaguer, un cop ha renunciat a la seva carnalitat masculina i a la seva glòria com a poeta. Aquestes renunciacions han estat escalonades i han format part

d'un procés vital certament dolorós. La seva vocació sacerdotal, potser més de la seva mare que no pas seva, l'obliga a tota renúncia carnal. Un cop acceptada de fet aquesta renúncia, li'n quedarà la nostàlgia. Aquesta nostàlgia que li servirà per a construir un *alter ego* esplèndid en el personatge de Gentil, al qual concedirà una realització amorosa i sexual esplendorosa en braços, ni més ni menys, d'una fada, que essent, en el poema, un miratge d'una pastora, Griselda, és una indicació que també és un altre miratge, el dels seus amors juvenils d'abans de la renúncia, amors castos, és clar, i, sobretot, és un miratge de María Gayón, marquesa de Comillas. Però abans d'aquesta compensació literària de la seva libido insatisfeta, de la seva identitat viril, li cal fer-se amb una identitat social. La poesia serà l'instrument per aconseguir-la. I els estudis de capellà, la seva única possibilitat de formació cultural.

L'Atlàntida serà el seu esforç titànic per demostrar-se i demostrar al món que ell, Verdaguer, és un gran poeta. Un cop demostrat això, capellà com és, es posa al servei de l'església del seu temps, que, a Catalunya, estava seriosament implicada en la Renaixença del país i en la construcció d'una pàtria catalana. Multitud de poemes religiosos i patriòtics donen fe d'aquesta servicialitat de Verdaguer. I cal dir que la majoria d'aquests poemes, alguns dels quals poden semblar anodins, i fins i tot cursis, estan travessats per l'alè de l'autèntica poesia. I això per dues raons, perquè, en primer lloc, Verdaguer tenia el talent de la llengua, que havia afinat i enriquit en el seu banc de treball de *L'Atlàntida* i, sobretot, tenia una ferida interior, una manca radical i essencial produïda per aquella seva primera renúncia. L'esqueixament interior i una llengua poderosa que brolla de la deu natural de l'idioma, units, fan que qualsevol poema mínim de Verdaguer sigui poesia autèntica.

Verdaguer ha aconseguit amb la poesia un estatus social incomparable. I alhora una glòria popular mai vista. És coronat pel seu bisbe, Morgades, poeta de Catalunya, a Ripoll, amb una corona de llorer que no tardarà a tornar-se una corona d'espines. Llorers espinosos, diu ell mateix. Però aquella vocació sacerdotal més o menys autèntica ha acabat per fer forat en la seva consciència i Verdaguer pensa que si és capellà cal que ho sigui de debò. La seva fe, després del viatge a Terra Santa, es torna radical i el poeta vol esmerçar en aquella fe i en el seu sacerdoci el mateix esforç tossut que havia posat en la construcció del poeta que és. I aquí topa amb tots els poders

que l'havien utilitzat, els poders socials que s'havien protegit i enorgullit amb la seva obra i els poders eclesiàstics que havien administrat aquella glòria com a pròpia. Verdaguer es bolca en els pobres i en els humils, comet imprudències econòmiques, s'endeuta considerablement. No vol entendre que la fe institucional no pot ser radical. Practica els exorcismes que, malgrat haver estat prescrits per Lleó XIII, sempre han estat suspectes. L'església catalana no vol intranquil·litat. No vol obstacles en la seva relació amb el poder. Verdaguer fa nosa. I el marquès de Comillas no vol problemes amb els bisbes ni els bisbes amb el marquès. I hi ha la suposada fascinació que Maria Gayón, la marquesa, confident de Verdaguer, com a capellà que era de la casa, exerceix sobre el poeta. I la suposada impotència del marquès. I la bellesa real de la marquesa. Verdaguer fa nosa a tothom i se'l volen treure de sobre, però es troben amb un os dur de rosegar. Orgullós, tossut, poc diplomàtic, planta cara. No accepta que el tanquin a l'Asil de Vic, com volen els bisbes, per treure'l per sempre de la circulació. Ja no els serveix de res. Millor tancar-lo i continuar administrant la seva glòria i la seva poesia. Marcant les lectures de la seva poesia.

Verdaguer, ara, vol ser sant. És l'únic graó que li queda en l'escala que ha anat pujant. Emasculat, poeta gloriós, sant. Però, ¿vol ser-ho per amor a Déu, és a dir, com a resultat final de la seva fe, o com a darrera demostració de la seva força i del seu orgull? ¿Vol ser sant, per passar-ho per la cara dels que l'han vexat, perseguit, humiliat, o vol ser-ho de debò perquè ha entès que cap altra cosa no té sentit en aquest món? Mai no ho sabrem. Però si la poe-

sia, el valor autèntic de la paraula, és un camí indicatiu de la veritat, el dring dels seus darrers poemes místics ens obliga a pensar que Verdaguer volia ser sant per amor a Déu. Aquell foc de l'amor que l'havia cremat sempre –amor carnal, amor a la glòria– trobava finalment en la santedat el seu objectiu veritable. Els camins de Déu són realment insondables.

Potser en els seus últims dies a Vil·la Joana, voltat d'intrigues i al·lucinacions, d'imatges dels seus desigs anteriors, mentre repassava la seva vida i els seus versos, va veure que tot tenia sentit, que les imatges se li enfocaven, que els neguits se li fonien, que l'orgull se li apaivagava, que, finalment, li havien crescut aquelles ales que tant desitjava i que ja podia aixecar el vol cap al cel. ■

L'AVENTURA POÈTICA DE VERDAGUER

narcís comadira

És difícil saber quin és el detonador d'un poeta, allò que fa que una persona es decideixi a escriure poesia de debò. En el cas de Verdaguer, malgrat que, de jove, se li aparegués "la Musa Catalana", és a dir, malgrat una certa voluntat d'implicació en la Renaixença no solament poètica, literària, lingüística de Catalunya, sinó també religiosa i política, aquell detonador, em sembla, –com passa en molts poetes–, l'hem de buscar en una raó més profunda. En una necessitat de constitució d'una identitat personal reconeguda, de construcció d'aquesta personalitat mitjançant el seu reconeixement, tant per part d'ell mateix com per part dels altres. La implicació servicial de Verdaguer podia ser un bon començament, però l'ambició enorme de Verdaguer com a poeta tenia alguna altra causa. ¿L'hem de llegir, aquesta ambició enorme, com a símptoma d'una extraordinària manca? La lluita per la construcció de la seva realitat poètica ¿l'hem d'entendre com a símptoma d'un desig desmesurat de cons-

trucció del seu jo personal més profund? Em temo que alguna cosa d'aquestes hi ha. L'energia necessària per a una escriptura tan esgotadora com la de *L'Atlàntida* no pot pas generar-la únicament un simple joc adolescent d'implicació mundana.

Verdaguer té un talent especial per la llengua i per la imaginació poètica, i això vol dir que llengua i imaginació li forneixen un món en el qual ell pot ser plenament i pot ser-hi estimat. En definitiva, la seva concentració en la llengua i la imaginació acaba volent dir que Verdaguer no disposa dels ressorts d'una implicació en allò que coneixem com a món real, ressorts que li haurien fet buscar la seva constitució identitària en qualsevol altre negoci humà que no fos el de l'ús poètic de les paraules. En el moment del seu drama, se l'acusà de boig. No, boig no ho era, però sí que era d'un altre món, un món diferent del món dels que l'havien utilitzat per a les seves construccions mundanes –encara que fossin les de l'Església. Tant el

marquès de Comillas com el bisbe Morgades, i amb ells, tant la societat civil com la societat eclesiàstica, no podien entendre que la poesia, seriosament entesa i seriosament practicada, no era un ornament més, sobreposable a la realitat, sinó que era una altra realitat que, quan quallava de debò, la portava no solament a negar-se com a tal ornament, sinó a destruir allò que havia començat per exalçar i embellir.

No és pas estrany que, en aquest ordre de coses, *Flors del Calvari*, el llibre de la crisi verdagueriana, sigui un llibre molt menys convencionalment “poètic” que qualsevol altre dels del seu autor, i així va ser entès per la majoria de la crítica contemporània –només Maragall va escriure que es tractava del llibre més fort de la literatura catalana. Després de *L'Atlàntida*, que és el llibre del repte, el llibre del banc de proves, el llibre de l'esforç titànic d'escriptura –que serà utilitzat com a ornament i legitimació pel marquès de Comillas i pels restauracionistes espanyols–; després de *Canigó*, llibre compensatori de la psique sentimental i de la libido del poeta –i utilitzat com a ornament i legitimació per l'Església i la societat catalanista, que mai no es van adonar del que hi havia a sota–, després d'*Idil·lis i cants místics*, després de *Càntics*, després de *Pàtria*, poesia servicial al servei de l'Església i de Catalunya, Verdaguer es troba mestre del seu art i reconegut en una mesura que dubto que mai, en els seus anys de seminarista, hagués pogut imaginar. Però el seu desig no està pas satisfet. Sembla que la mancança radical, essencial, que ha potenciat tota l'aventura anterior, no solament no ha rebut prou compensació sinó que se li mostra descarnadament més palesa. Tot ho veu com a no-res:

¿per què, per què, enganyosa poesia,
m'ensenyes de fer mons?

dirà en uns versos famosos de “Vora la mar”. Tot el que ha fet, tot el que ha escrit, són castells aterrats pel vent, són illetes d'or –brillants, sí, ell ho sap– que, nascudes per obra de la llum del primer raig del sol sobre les onades –la il·lusió de la joventut–, s'esborren en un moment. Ell vol escriure els seus versos amb estels sobre la platja del mar del cel, versos que seran definitius, no subjectes a cap servei terrenal, escrits amb una matèria de llum perpètua, amb una forma garantida d'esplendor perdurable.

Aquest orgull immens, orgull poètic però també humà, necessitava un suport conceptual que el fes no solament excusable sinó positiu. La seva fe cristiana apareix aquí com a garantia de la viabilitat de la seva ambició. I a una ambició poètica radical corresponia una radicalitat total de fe. I el poeta, ja lliurat fins a la mort al seu art, i l'home, crescut sobre aquest art, s'impliquen al sacerdot de forma essencial, indestruïble. I l'ésser que en resulta, mancat d'aquell talent de comprensió del món real, fins i tot del món real de la fe, de la mundanitat possibilista de la fe, es radicalitza en l'essència profunda de la seva fe i arriba a dir que li prenguin el calze –que no vol dir el sacerdoti essencial sinó el sacerdoti institucional, que, en definitiva, acaba sent una manifestació mundana de la fe– però que li deixin l'arpa –la poesia– perquè sap que, sense la poesia, no és res. Aquell ésser és bàsicament paraules. Les paraules el constitueixen i són aquestes que li han de permetre la seva immortalitat. Immortalitat alhora com

a home, sacerdot i poeta, que han acabat sent la mateixa cosa.

Flors del Calvari, llibre eixut, llibre ple de ràfegues d'orgull humà, cristià i poètic, és un llibre d'ascensió. D'ascensió al seu calvari humà, al Calvari real de la seva fe i alhora al cim de la seva poesia. Verdaguer s'hi despulla, humanament, com a cristià, i poèticament. “Vora la mar” és el poema que mostra el seu despullament poètic. “Sum vermis” el que mostra el seu despullament humà. “Contrició” el de la seva passió cristiana. El primer acaba amb un desig d'ambició poètica: el d'escriure els poemes amb estels, incorruptibles. El segon, acaba amb el desig de passar d'eruga a crisàlide i volar cap al cel: l'home-cuc transfigurat. El darrer acaba sense cap ambició, acaba en una realitat, un incendi d'amor:

amb mos ulls fets una mar
i amb mon cor fet una brasa.
Aquí ja no hi ha desig: l'amor l'ha satisfet.

A l'eixutesa de *Flors del Calvari* segueix l'esplendidesa lírica d'*Al cel*. Llibre ja pòstum, però que Verdaguer deixà preparat i que, al seu pròleg, ens diu que és la segona part de l'altre. Aquest torna a ser un llibre de desig, però, ara, el desig sembla net del tot de gangues humanes. I, poèticament, el llibre s'alça com al cim més alt de la lírica verdagueriana. Llibre radiant en què la possessió sembla que ja no és posada en dubte, que només és diferida. Llibre en què es dona per suposat que el desig, per força –en el seu cas, després de passar les proves que ha passat–, ha de tenir constitutivament la seva satis-

facció absolutament plena. Verdaguer, finalment, està segur d'aquesta plenitud i sap que es correspondrà íntimament a la seva ambició. [...]

Oh Cel, oh Cel, oh llibre de misteris,
¿quan m'obriràs tos més hermosos fulls?
¿quan m'obriràs tos altres hemisferis,
cambra reial tancada a nostres ulls?
¿Quan veure'm deixaràs les roses veres
d'eixos rosers que m'han punyit lo cor,
de mos tristos hiverns les primaveres,
de ma fúnebre nit la resplandor?
¿Quan veuré obrir les estrellades portes
del regne on tot crucificat reviu,
i rebrotar mes esperances mortes,
i el més bell de mos somnis renadiu?
Si catifa és l'atzur de vostres sales
¿quan lo veuré a mes plantes enflorar?
Oh Déu meu, oh Déu meu, dau-me unes ales
o preneu-me les ganes de volar!

El sentit global de tot, el sentit últim de tota l'aventura poètica de Verdaguer queda aquí fixat. Des de la seguretat de la possibilitat d'una possessió ja pròxima, l'afirmació que el desig –les ganes de volar– té sempre una satisfacció que hi correspon, garantida per les ales. I aquesta satisfacció depèn sempre, en últim terme, de la superestructura que presideix la nostra construcció identitària, sigui Déu, la Missió, el Deure o qualsevol altre superego. Tota l'aventura poètica de Verdaguer ha estat una correcció constant del desig, un anar-lo desviant cap a l'essencialitat de les paraules i, per tant, cap a una comprensió cada vegada més essencial de la Paraula. L'aventura poètica de Verdaguer és alhora la seva aventura com a home i com a creient. ■

Fragments de *L'ànima dels poetes*. Ara llibres, Barcelona, 2002.